
10

KARMELA LIEBKIND & ANNA HENNING-LINDBLOM

IDENTITET OCH ETNICITET – OCH SPRÅK?

Den socialpsykologiska forskning som handlar om språkets förhållande till identiteten syftar till att undersöka hur språket och den del av identiteten som uppstår ur medlemskapet i en viss språkgrupp hänger samman och att förstå hur denna identitet formas, presenteras och upprätthålls. Två centrala begrepp för detta forskningsområde är sålunda *identitet* och *etnicitet*.

Identiteten kan allmänt sägas handla om svar på frågor som *vem eller vad är jag?* Inom socialpsykologin delar man ofta upp individens identitet i två olika komponenter, den personliga respektive den sociala.¹ Den förra handlar om de personliga egenskaper som individen tillskriver sig själv eller blir tilldelad av andra (t.ex. pratsam), medan den senare har att göra med de sociala kategorier individen anser sig eller anses tillhöra (t.ex. en viss språkgrupp). Forskning i självmedvetande har visat att människor i allmänhet är medvetna om distinktionen mellan personlig och social identitet och att beteendet i en viss situation påverkas av den del av identiteten som dominerar just då.²

Inom socialpsykologin anser man att tre olika analysnivåer bör beaktas när man försöker förstå sociala identiteter: den individuella nivån, interaktionsnivån och den samhälleliga nivån.³ Den individuella nivån avser psykologiska processer, och där kan forskningens fokus ligga t.ex. på individens identifikation med och stolthet

över sin språkgrupp. Interaktionsnivån avser social kontakt i olika situationer, och där ligger fokus på hur språkgruppsidentifikationen konstrueras genom s.k. identitetsförhandlingar med andra människor (se 10.1.1). Den samhälleliga analysnivån avser alla de politiska, ideologiska, kulturella och ekonomiska faktorer som kan påverka språkgruppsidentifikationen. Det kan t.ex. gälla språklagstiftning, allmänna stereotypa uppfattningar om och olika rådande attityder till språkgruppen samt dess status och makt i förhållande till andra grupper. Interaktionsnivån påverkas av de två andra nivåerna. Det är nämligen i växelverkan med andra människor som relationer mellan grupper, subjektiva föreställningar om och attityder till språkgrupperna upprätthålls, förändras eller utmanas, och det är i denna växelverkan som språkgruppsidentifikationer uppstår, utvecklas eller avtar.

Termen etnicitet kommer ursprungligen från antropologin och etnologin. Med etnicitet avses främst den känsla av tillhörighet som uppstår mellan människor som har – eller som tror sig ha – en gemensam härkomst.⁴ Denna känsla uppnås ofta med hjälp av släktmetaforer; etniciteten är det stora formatets släktskap.⁵ Ibland avser man med termen *etniska grupper* bara minoriteter, men alla människor tillhör (åtminstone) en etnisk grupp (se avsnitt 10.3).

Nedan belyses sambandet mellan identitet, etnicitet och språkgruppstillhörighet närmare. Avsikten är att öka förståelsen av dessa samband speciellt i den (en- och tvåspråkiga) finlandssvenska kontexten.

10.1 Den mångfasetterade identiteten

Identiteten svarar inte bara på frågan om vem eller vad jag är, utan också på frågan om vem eller vad andra tror att jag är. Man kan sålunda skilja mellan identitetens subjektiva och dess s.k. objektiva aspekt.⁶ Den subjektiva aspekten består av individens egen uppfattning om sig själv. Den har samband med hur starkt och med vem man identifierar sig: med andra individer såsom föräldrar och vänner, med en begränsad grupp såsom familjen eller kollegerna eller med större grupper såsom en etnisk grupp eller en språkgrupp. En individs objektiva identitet består av andra människors uppfattningar om honom eller henne, hur hon eller han identifieras av andra.

10.1.1 Förhandlingar om innehåll och värde

Förutom att svara på frågor som vad eller vem en person är svarar identiteten också på frågor om vad det är värt att vara det man är. Identitetens olika delar – de personliga egenskaperna och grupp-tillhörigheterna – har olika värde och emotionell betydelse, både för individen själv och för hennes eller hans omgivning. Det känns obehagligt att ha en helt annan uppfattning om sig själv än vad andra har om en, vare sig oenigheten gäller identitetens innehåll (t.ex. om man är tyst eller pratsam, svensk eller finsk osv.) eller innehållets värde (t.ex. om det är bra eller illa att vara tyst, pratsam, finsk eller svensk). Därför försöker människor i allmänhet uppnå konsensus med andra om vem eller vad de är, och om vad det är värt att vara det de är. Detta sker via identitetsförhandlingar. I dessa förhandlingar presenterar individen sig själv på ett visst sätt (*self-presentation*) – oftast helt omedvetet – och hoppas att andra ska acceptera denna definition. Samtidigt tillskriver hon eller han också den andra parten en specifik identitet (*alter-casting*) och konfronteras med den andra partens självpresentation och alter-casting.⁷

Både den objektiva och den subjektiva aspekten av en människas identitet kan innehålla stereotypa uppfattningar om de grupper individen anses, respektive anser sig själv, tillhöra. Människor underhandlar emellertid med sin omgivning både om innehållet i och det emotionella värdet av sin identitet samt om betydelsen av sina olika personliga och sociala identiteter. Jag kan t.ex. anse mig vara tvåspråkig och stolt över det, eftersom jag då tillhör två språkgrupper som jag uppskattar. Samtidigt kan någon i min omgivning vara ense med mig om denna sociala identitets innehåll (*jovisst är du tvåspråkig*), men oense om dess värde (*det är ju illa det, då hör du ju egentligen inte hemma i någondera gruppen*). Alternativt kan oenigheten gälla innehållet i snarare än värdet hos den sociala identiteten, och då gäller det frågan huruvida en individ tillhör denna grupp över huvud taget (*inte kan du anses vara tvåspråkig, du talar ju så uselt [språk X]*). Eftersom människor har behov av en positiv självuppfattning känns oenigheter om identitetens värde ofta speciellt obehagliga. Identitetsförhandlingarna kan ske mellan individer eller mellan grupper. Kollektivt presenterar grupper sig t.ex. via

massmedierna, men grupper förhandlar också med varandra via interaktionen mellan individuella gruppmedlemmar, varvid den sociala identiteten dominerar interaktionen.

10.1.2 Konstruktion, stabilitet och multipla identiteter

Då vi talar om en individs sammanlagda sociala identitet måste vi beakta att den består av alla de sociala kategorier som individen samtidigt tillhör på grund av t.ex. ålder, kön, modersmål, religion, etnicitet, nationalitet, yrke och hemort. Människor har sålunda multipla identiteter, en repertoar av många olika identiteter, och dessa kan vara multipla också inom någon viss kategori (t.ex. dubbel nationalitet eller fler än ett modersmål). Vissa av de sociala identiteterna är ofrivilliga och tillskrivna, såsom ålder och kön, medan andra (såsom yrke) förvärvas.

Som framgått av beskrivningen av de tre analysnivåerna ovan påverkar stereotyper och maktförhållanden på det samhälleliga planet hur människor i interaktion med andra konstruerar sina identiteter. Samtidigt är det också i denna interaktion som människor utmanar stereotyper och maktförhållanden när de driver sina egna "identitetsprojekt". De kämpar för att skapa, upprätthålla och förstärka sin egen uppfattning om vem och vad de är – också i relation till olika språkgrupper. Människors identiteter konstrueras sålunda i det sociala samspelet mellan människor. Detta sker i enlighet med situationens krav och individernas eget identitetsprojekt, dvs. vem eller vad de vill vara just då, i den situationen och i det sällskapet. Ibland kan växlingarna vara snabba och ske till och med i samma interaktion – som när någon säger *i egenskap av läkare anser jag att du borde sluta röka, men som din vän struntar jag i om du röker eller inte*. Vissa identiteter har överlag större betydelse för individen än andra – och dominerar då sannolikt i många olika situationer – men också identiteternas betydelse i förhållande till varandra kan förändras, inte bara från en situation till en annan utan också i ett långtidsperspektiv, under en människas livstid.⁸

Slutligen kan det vara bra att påminna om att även om mycket av forskningen fokuserar på de föränderliga och situationella aspekterna av en individs sociala identiteter, kan man inte bortse från det faktum att människor samtidigt har en relativt stabil uppfattning om vem och vad de är.

10.2 Språkgruppsstillhörighet som social eller etnisk identitet

Sambandet mellan kultur (inklusive språk) och identitet är enligt forskningen inte entydigt. Å ena sidan visar många studier att språk och identitet påverkar varandra ömsesidigt: språkbruket formar gruppidentiteten och gruppidentiteten påverkar språkbruk och attityder.⁹ Vissa forskare anser språket vara av stor betydelse för en människas identitet, bl.a. för att språket är ett centralt verktyg för individen när denna ska namnge sig själv och omvärlden, och hela barnets uppfostran bygger ju på social interaktion.¹⁰ Språket kan också vara ett av de mest framträdande dragen hos en grupp, och det kan därför utgöra den mest centrala identitetsmarkören för en viss grupps medlemmar. Detta gäller t.ex. för finlandssvenskarna. I sådana fall får språket ofta en s.k. integrativ funktion. Oftast har människor en integrativ attityd till sitt modersmål och de som är tvåspråkiga enligt ursprungskriteriet har oftast en integrativ inställning till båda språken. De identifierar sig med båda språkgrupperna och har sålunda två språkgruppsidentiteter samtidigt, även om dessa kan ha varierande betydelse för individen.¹¹

Å andra sidan kan människor också förhålla sig rent instrumentellt till ett språk (eller flera). Språket är då enbart ett kommunikationsmedel som kan inläras och användas, men som har få konsekvenser för människans identitet. Ofta är förhållandet till ett nyinlärt språk instrumentellt. Det nya språket är bra att kunna, men individen börjar inte nödvändigtvis känna sig t.ex. mer engelsk eller identifiera sig med engelsktalande bara för att han eller hon lärt sig språket. Personer som är tvåspråkiga enligt något annat kriterium än ursprungskriteriet (t.ex. kompetenskriteriet) behöver inte nödvändigtvis ha en integrativ attityd till bägge språken, utan de kan t.ex. identifiera sig endast med den ena språkgruppen och förhålla sig rent instrumentellt till sitt andra språk.

Även då individen förhåller sig integrativt till ett språk och identifierar sig med språkgruppen kan denna språkgruppsidentifikation basera sig främst på språket (såsom t.ex. politisk ideologi fungerar som grund för vår identifikation med ett politiskt parti eller vårt yrke som grund för vår identifikation med en yrkesgrupp). Alternativt kan språkgruppsidentifikationen också få drag av en etnisk identitet. I det föregående fallet identifierar sig individen med en språkgrupp

för att dess medlemmar talar ett visst språk, men i det senare fallet spelar uppfattningar om en gemensam härkomst stor roll. Eftersom en etniskt betonad språkgruppsidentitet kan bli speciellt besvärlig för tvåspråkiga som identifierar sig med bägge språkgrupperna, finns det skäl att granska detta slags språkgruppsidentitet närmare.

10.2.1 Språkgruppsidentitet som etnolingvistisk identitet

Den etniska identiteten skiljer sig från alla andra sociala identiteter genom att etnicitet handlar om människors subjektiva föreställningar om sitt ursprung. De subjektiva föreställningarna om en gemensam härstamning gör etniska identiteter mycket bestående och kan leda till en djup känsla av samhörighet. I olika etniska grupper – och till och med inom samma etniska grupp – använder sig människor dock av olika kriterier för att rättfärdiga sin uppfattning om den gemensamma härstamningen. Det är bara ibland som språket utgör det viktigaste kriteriet eller ett kriterium över huvud taget. Till exempel fysiska likheter, andra kulturella drag än språket (t.ex. religion), hemort och historiska händelser eller myter används flitigt som kriterier för att definiera etniska identiteter. Den etniska identiteten behöver sålunda inte alltid förknippas med specifika kulturdrag – t.ex. med ett visst språk – och den kan vara stark även om gruppens kultur – t.ex. språket – har förändrats eller försvunnit.¹²

I sådana fall då en språkgruppsidentitet sammanfaller med eller påminner om en etnisk identitet talas det i forskningslitteraturen ofta om en *etnolingvistisk identitet*. Det finns framför allt tre orsaker till att etniska och etnolingvistiska identiteter ofta är ganska bestående och betydelsefulla för individen:

1. Individen tillägnar sig ofta denna identitet relativt tidigt i sin barndom genom socialisationen, och de känslor av samhörighet och kulturell mening som förmedlas i barndomen blir ofta bestående tendenser eller drag i personligheten.
2. Uppfattningarna om ett gemensamt ursprung innebär en symbolisk hänvisning till släktskap, vilket kan skapa samma slags band av tillit och lojalitet, särskilt i hotfulla tider, som råder t.ex. inom en familj.

3. Den etniska/etnolingvistiska identiteten ger ett delsvar på människans existentiella dilemma i och med att den erbjuder en viss "odödlighet"; individen blir en del av en kultur som sträcker sig långt utöver dennas livstid.¹³

Det kan diskuteras om finlandssvenskarnas gruppidentitet är etnolingvistisk eller inte – sannolikt varierar detta från en ort och en individ till en annan. Någon anser sig inte själv (och anses kanske inte heller av andra) vara finlandssvensk ifall hon eller han inte alls talar svenska (eller talar dålig svenska), inte har svensktalande föräldrar/förfäder eller inte bor inom det som kallas Svenskfinland. Någon annan som saknar ett eller flera av dessa olika tänkbara (men knappast uttömmande) kriterier för finlandssvenskhet kan ändå subjektivt anse sig själv (och kanske också anses av andra) vara finlandssvensk.

I den mån kriterierna inbegriper någon form av härstamning är det fråga om etniska kriterier, och då blir den finlandssvenska identiteten etnolingvistisk. Då tillämpas också etniska kriterier för att definiera vem som är (eller inte är) finlandssvensk. Speciellt för språkliga minoritetsgrupper kan en etnolingvistisk identitet bli problematisk ifall gruppgränserna blir otydliga på grund av äkten-skap över gruppgränserna eller genom kulturella förändringar (t.ex. språklig assimilation).¹⁴ Ökad mångkulturalism eller tvåspråkighet – speciellt identifikation med gruppen tvåspråkiga – på individnivå gör det vanskligt att på objektiva grunder dra upp klara gränser för vem som kan eller inte kan anses tillhöra en viss etnisk eller etnolingvistisk grupp, och då får de subjektiva uppfattningarna om både egna och andras grupptillhörigheter allt större betydelse. Det är fullt möjligt att identifiera sig med två eller flera språkgrupper samtidigt, men problem kan uppstå ifall den ena eller båda språkgrupperna anser identifikation med (eller härstamning från) bara en av grupperna vara ett nödvändigt kriterium för medlemskap i denna (etnolingvistiska) grupp.

10.3 Dubbla eller multipla identiteters komplexa struktur

Som redan har framgått har speciellt minoritetsmedlemmar ofta s.k. dubbla identiteter. I finlandssvenskarnas fall kan deras etniska identitet eller språkgruppsidentitet å ena sidan och deras nationella identitet eller identifikation med de finskspråkiga å andra

sidan ses som olika dimensioner av den sammanlagda sociala identiteten, vilkas styrka varierar oberoende av varandra och resulterar i olika grader av dubbla eller multipla identiteter.¹⁵ Så kallad ackulturationsforskning inom tvärkulturell psykologi anser att minoritetsmedlemmar har en bikulturell – i fråga om språkgrupper en tvåspråkig – identitet ifall de identifierar sig med både minoritets- och majoritetsgruppen. De minoritetsmedlemmar som identifierar sig enbart med minoritetsgruppen anses ha en separerad (enspråkig) minoritetsidentitet, och de minoritetsmedlemmar som identifierar sig enbart med majoriteten har en assimilerad (enspråkig) majoritetsidentitet. Slutligen har de som inte identifierar sig med någondera gruppen en marginaliserad identitet. Vilka grupp-kategorier som är tillgängliga, hur lätt eller svårt det är att identifiera sig med dem och hur mycket minoritetsmedlemmarna de facto identifierar sig med dem beror naturligtvis på kontexten. Ju mer innehållet i en nationell identitet (t.ex. den som finländare) domineras av majoritetsgruppens (dvs. de finskspråkigas) etniska drag, desto svårare kan det vara för minoritetsmedlemmar att anamma den och accepteras som fullvärdiga medlemmar av nationen.

Endast om den nationella identiteten är tillräckligt flexibel kan alla medlemmar både av majoriteten och av etniska, etnolingvistiska och andra minoriteter också identifiera sig med den övergripande nationen. Denna s.k. dubbelidentitetsmodell¹⁶ beaktar samtidigt människans behov av att tillhöra ett övergripande samhälle (nationalstaten) och behovet av (positiv) särprägel på en lägre gruppnivå (viktiga sociala identiteter).¹⁷ Ett problem med modellen är att minoriteter och majoriteter kan ha olika uppfattningar om det idealiska innehållet dels i den övergripande nationella identiteten, dels i minoritetsmedlemmarnas dubbla identitet. Minoritetsmedlemmar vill ofta se mera av sin minoritetsidentitets innehåll (t.ex. sitt språk) i dem båda.¹⁸

I mitten av 2000-talet utförde vi en mindre studie (N = 291) bland elever i nionde klassen i svenska högstadieskolor i Esbo, Borgå och Ekenäs. Vi ville undersöka bl.a. den multipla struktur som vi antog kunde finnas i dessa ungdomars etnolingvistiska identitet och/eller deras språkgruppsidentitet.¹⁹ Niorna fick ta ställning till i hur hög grad de identifierade sig som finlandssvenskar, som tvåspråkiga och som finskspråkiga. Resultaten visade att så gott som samtliga identifierade sig starkt som finlandssvenskar, men det var bara knappt

30 procent av respondenterna som identifierade sig endast som finlandssvenskar, medan 28 procent åtminstone i någon mån samtidigt identifierade sig som tvåspråkiga. Den största gruppen utgjorde de nior (39 %) som i någon mån identifierade sig som både finlandssvenskar, tvåspråkiga och finskspråkiga samtidigt. Studien visade sålunda att när dessa finlandssvenska unga, i motsats till vad som är brukligt inom forskningen, fick en möjlighet att uttrycka identifikation med flera språkgrupper samtidigt så valde nästan 70 procent att göra det. Det framgick dessutom klart att identifikationsmönstren i regel var additiva, vilket betyder att identifikationen som tvåspråkig och/eller finskspråkig inte försvagade identifikationen som finlandssvensk, utan snarast utgjorde en form av dubbelidentifikation eller multipelidentifikation.

Av ovannämnda studie och av en annan studie²⁰ med ett större representativt forskningsmaterial (N = 563) bland finländare i åldern 20–65 med svenska som modersmål i befolkningsregistret framgick också att respondenterna identifierade sig starkt såväl med minoriteten (som finlandssvenskar) som med nationen (som finländare). Våra studier har alltså visat att en dubbel identitet också i fråga om en övergripande nationell identitet verkar vara regeln bland finlandssvenskarna.

10.4 Identitetens betydelse för attityder till grupper

Försvar, utveckling och eventuell förlust av etniska/etnolingvistiska, nationella och andra sociala identiteter sker inte i ett socialt vakuum. Såsom sambandet mellan de tre analysnivåerna (se inledningen) antyder påverkar sociala identiteter, attityder och växelverkan mellan grupper ömsesidigt varandra.²¹ Sociala identiteter både följer av och föregår interaktionen med andra människor.²² Minoritetsmedlemmars växelverkan med och attityder till majoritetsmedlemmar färgas t.ex. i hög grad av hur accepterade av och välintegrerade i samhället de känner sig.²³ Upplevelser av t.ex. fördomar eller diskriminering från majoritetens sida försvårar eller omöjliggör minoritetsmedlemmars nationella identifikation²⁴ och försämrar relationen mellan minoritets- och majoritetsgrupperna.²⁵

10.4.1 Partiskhet och olika slags hot mot identiteten

Upplevelser av olika slags hot mot den egna identiteten (minoritets- eller majoritetsidentiteten) har ofta negativa konsekvenser för attityderna till andra grupper. Mycket av den socialpsykologiska forskningen kring relationer mellan grupper baserar sig på teorin om social identitet.²⁶ Enligt denna teori strävar individen efter en positiv självbild, en positiv social identitet. Vid en jämförelse mellan de grupper individen själv tillhör (s.k. ingrupper) och relevanta andra grupper (s.k. utgrupper) bidrar en fördelaktig jämförelse på ett positivt sätt till självuppfattningen, medan en ofördelaktig jämförelse kan bidra till en negativ självbild.

Strävan efter en positiv särprägel i förhållande till en eller flera relevanta utgrupper kan enligt teorin om social identitet leda till *partiskhet mellan grupper*,²⁷ dvs. till mer positiva attityder till ingruppen än till en eller flera utgrupper. Denna partiskhet kan uttryckas på olika sätt. Man kan t.ex. konsekvent använda sitt ingruppspråk i kommunikationen med språkliga utgrupper för att framhäva värdet och betydelsen av sin egen språkliga ingrupp, och man kan även framhärda i att tala sitt eget språk eller byta till detta språk mitt i en konversation för att på detta sätt markera gruppgränserna och försöka skapa en positiv särprägel för den egna språkgruppen. Tvåspråkiga individer som identifierar sig med båda språkgrupperna kan använda sig av liknande strategier på bägge språken, beroende på vilkendera språkidentiteten som i ett visst ögonblick upplevs vara hotad eller annars kräva positiv särskiljning.

En känsla av hot påverkar således relationerna mellan grupper och kan ge upphov till negativa attityder. Men hoten är av olika slag. Två grupper som är väldigt lika varandra – t.ex. två språkgrupper som lever sida vid sida i samma land och inte skiljer sig särskilt mycket från varandra annat än då det gäller språket – kan uppleva att gruppernas likhet utgör ett hot mot den egna gruppens *särprägel*. Direkt nedvärdering eller diskriminering av en grupps medlemmar kan upplevas som ett *direkt hot*, medan en låg gruppstatus eller minoritetspositionen i sig kan hota gruppens *värde*. En grupp som har en majoritetsposition eller en hög status i samhället kan för sin del känna sig hotad ifall den gällande statusen ses som instabil och föränderlig så att gruppen riskerar att förlora den.

Hur man som enskild gruppmedlem reagerar på olika slags hot, och vilket beteende hotet leder till, beror bl.a. på hur starkt man identifierar sig med sin grupp. Om individen ser det aktuella gruppmedlemskapet som mycket viktigt är sannolikheten för olika former av särskiljning (t.ex. i form av negativa attityder till eller diskriminering av utgruppen) större, medan en individ som inte identifierar sig så starkt med gruppen i mån av möjlighet kan tänkas lämna gruppen snarare än att på olika sätt försöka höja dess värde.

10.4.2 Konsekvenser av säker och osäker gruppidentitet

Identitetsförhandlingarnas dynamik innebär att människor har behov av andras erkännande för sina viktiga sociala identiteter. Minoritetsgrupper som önskar att omgivningen tillerkänner dem deras existens (berättigande) uppvisar en psykologisk säkerhet genom att hävda att de egenskaper som är utmärkande för ingruppen, och annorlunda än i majoritetsgruppen, är värdefulla och förtjänar att bevaras. Till skillnad från minoritetsmedlemmar som saknar denna psykologiska säkerhet hotas inte självkänslan hos medlemmar av psykologiskt säkra minoriteter av att de varseblir olikheter mellan oss och *dem*.²⁸

Men också en majoritetsgrupp kan uppleva sin identitet som hotad ifall den inte upplever sin maktställning i förhållande till minoriteten som tillräckligt säker eller om minoritetsgruppen upplevs som alltför påstridig eller krävande. Man kan alltså tala om psykologiskt säkra och osäkra grupper vars sociala identiteter och attityder till utgruppen eller utgrupperna formas av om de är majoriteter eller minoriteter:

1. En osäker majoritet är en majoritet som känner sig hotad. Dess medlemmar undviker att jämföra sig med minoritetsgrupper och identifierar sig starkt med sin egen grupp. Därav följer att majoritetens etniska/nationella/kulturella identitet framhävs starkt och minoriteternas krav på erkännande och/eller rättigheter förbises.
2. En säker majoritet är en majoritet som inte känner sin maktställning hotad. Sålunda är den tolerant gentemot olika slags minoriteter och tar deras särbehov och synpunkter i beaktande. Majoritetens egen identitet förnekas inte, men den framhävs inte så starkt.

3. En osäker minoritet jämför sig i allt med majoriteten och upplever sig förlora i jämförelsen. Majoriteten representerar en eftertraktansvärd norm och minoritetsmedlemmarna identifierar sig snarare med majoriteten än med minoriteten. Minoritetsmedlemskapet väcker hos medlemmarna snarare skam än stolthet.
4. En säker minoritet framhäver sina särdrag och medlemmarna identifierar sig starkt med sin grupp. En säker minoritet kräver socialt erkännande för sina särdrag och sin identitet, t.ex. ett visst mått av minoritetsskydd och/eller självbestämmanderätt.²⁹

Ett samhälle som utmärks av både en säker majoritet och säkra minoriteter förmår bejaka kulturell mångfald och flerspråkiga identiteter utan destruktiva konflikter mellan majoritets- och minoritetsgrupperna. En säker majoritet kombinerad med en osäker minoritet leder däremot sannolikt till en frivillig assimilation av minoritetsgruppen eller – i fråga om en språklig minoritet – till en fredlig *gruppdöd*, dvs. till att språkgruppen försvinner som en kollektiv enhet. Det går troligen mindre fredligt till om även majoriteten är osäker, eftersom detta leder till fördomar mot (i varje fall icke-assimilerade) minoritetsmedlemmar. De värsta konflikterna mellan majoritets- och minoritetsgrupper kan dock förväntas ifall majoriteten är osäker, men minoriteten säker: den sistnämnda framhåller då envist sin minoritetsidentitet som den förstnämnda helst vill bli kvitt.³⁰ Men varje minoritets-majoritetssituation är unik, och därför beror relationerna mellan grupperna alltid i sista hand på den samhälleliga och historiska kontexten.

10.4.3 Partiskhet mellan svensk- och finskspråkiga i Finland

Tendensen till partiskhet i inställningen till utgrupper kan som nämnts komma att påverkas av upplevelser av hot, men också av kontextuella faktorer som t.ex. gruppens storlek. Vi utförde en större enkätstudie bland svensk- och finskspråkiga i Finland (och Sverige) för att bl.a. undersöka vilken betydelse gruppstorleken (förhållandet minoritet/majoritet) har för tendensen till partiskhet.³¹ Respondenterna (bl.a. svensk- och finskspråkiga finländare i åldern 20–65) ombads bedöma sin egen språkgrupp och den andra språkgruppen med hjälp

av 21 adjektiv. Genom att studera hur respondenterna tillskrev den egna och den andra språkgruppen de fem, enligt dem själva, mest positiva och fem mest negativa adjektiven kunde vi bedöma graden av partiskhet, dvs. i vilken mån respondenterna ansåg sin egen grupp vara så att säga bättre (man ansåg positiva drag vara mer typiska för den egna gruppen än för den andra gruppen) eller den andra gruppen vara så att säga sämre (man ansåg negativa drag vara mer typiska för den andra gruppen än för den egna gruppen).

Resultaten för Finlands del visade att bägge språkgrupperna tillskrev sin egen grupp positiva adjektiv i högre grad än de tillskrev den andra språkgruppen sådana adjektiv. Däremot var det enbart minoriteten (de svenskspråkiga) som tillskrev den andra gruppen negativa adjektiv i högre grad än de tillskrev sig själva sådana adjektiv. Majoriteten (de finskspråkiga) å sin sida tillskrev sin egen grupp negativa drag i högre grad än de tillskrev de svenskspråkiga sådana drag. Orsakerna till det här kan vi enbart spekulera i (jfr upplevelser av hot i hög- och lågstatusgrupper i avsnitt 10.4.1). Resultatet går i samma riktning som andra forskningsresultat som visar att en minoritetsposition förefaller medföra partiskhet, kanske just för att minoriteten i allmänhet känner sig mer hotad än majoriteten. Resultatet motsvarar även det resultat vi fick för ett liknande material i Sverige: den finskspråkiga minoriteten uppvisade partiskhet också när det gällde negativa drag, vilket den svenskspråkiga majoriteten inte gjorde.

10.5 Relationen mellan kontext, språkkunskaper och språkgruppsidentifikation

Det komplexa sambandet mellan språk och identitet ser olika ut för olika språkgrupper i olika kontexter. Forskare har därför betonat att kopplingen mellan språk och identitet alltid bör undersökas empiriskt i olika språkmiljöer, och att man inte heller får bortse från den variation som kan förekomma inom en specifik språkminoritet.

Enligt teorin om språkgrupperns etnolingvistiska vitalitet³² är det mera sannolikt att en språkgrupp bevaras och överlever kollektivt som ett distinkt språksamfund om språkgruppen har starka politiska, kulturella, ekonomiska och demografiska resurser. En språkgrupp med svaga resurser av dessa slag har en svag vitalitet och löper enligt teorin därför större risk för språkbyten som kan leda till

språkförlust och gruppdöd.³³ Samtidigt visar resultat inom forskning om sociala identiteter att minoritetsmedlemmar ofta identifierar sig starkare med sin grupp än majoritetsmedlemmar med sin. En låg vitalitet behöver därför inte nödvändigtvis leda till gruppdöd, utan kan tvärtom medföra att gruppmedlemmarna börjar mobilisera sig och aktivt verka för gruppens överlevnad.

I den enkätstudie bland elever i nionde klassen i Esbo, Borgå och Ekenäs som beskrivits ovan (avsnitt 10.3) undersökte vi också hur en högre eller lägre etnolingvistisk vitalitet på hemorten (dvs. skillnader i demografin i form av en större eller mindre andel svenskspråkig befolkning) kunde tänkas inverka på identifikationen med den finlandssvenska språkgruppen. Resultaten visade att respondenterna på samtliga tre orter identifierade sig starkt som finlandssvenskar, men att de som bodde på en ort där den svensktalande gruppen hade en lägre demografisk vitalitet (Esbo hade 9,0 % svensktalande då undersökningen gjordes) snarare hade en starkare än en svagare identifikation som finlandssvenskar jämfört med dem som bodde på orter med en större andel svensktalande befolkning (Borgå hade 33,5 % och Ekenäs 82,4 % vid samma tidpunkt).

Studien visade samtidigt att en starkare vitalitet på hemorten hade ett samband med individernas nätverk av språkkontakter: det var mera svenskspråkigt.³⁴ Nätverket hade i sin tur ett samband med respondenternas identifikation som finlandssvenskar. Ju mera svenskspråkigt nätverket var, desto starkare var identifikationen som finlandssvensk, medan ett mera finskspråkigt nätverk hängde samman med en starkare identifikation som tvåspråkig och/eller finskspråkig.

Också upplevelserna av hur väl man kunde förstå, läsa, tala och skriva svenska och finska visade sig ha betydelse. Högre subjektiva (självbedömda) kunskaper i svenska hängde samman med en starkare identifikation som finlandssvensk, medan högre subjektiva kunskaper i finska hängde samman med en starkare identifikation som tvåspråkig och/eller finskspråkig.³⁵

Även om det inte går att dra några slutsatser om orsakssamband ur en korrelativ undersökning (vi vet inte om a har lett till b eller b till a) står det klart att också om en mera finskspråkig hemort och bättre subjektiva kunskaper i finska inte verkar hota identifikationen som finlandssvensk, kan ändå en mer svenskspråkig hemkommun bidra till att individens språkliga nätverk är mera svenskt. Detta har i sin tur ett samband med en starkare identifikation som finlandssvensk,

liksom det har betydelse för den färdighet i minoritetsspråket som individen kommer att utveckla.

10.6 Slutord

Vi har i det här kapitlet velat belysa de komplexa sambanden mellan språk, språkgruppstillhörighet, identitet och etnicitet och hur dessa kan komma att samverka och påverka varandra på olika sätt och i olika kontexter. Vi har också lyft fram betydelsen av att beakta flera olika analysnivåer (den individuella, den interaktiva och den samhälleliga nivån), när man önskar förstå dessa fenomen.

Att tillhöra en eller flera språkgrupper är bara en del av en människas sociala identitet, men en del som ofta är betydelsefull för en två- eller flerspråkig individ i samhällen som det finländska där flera språkgrupper lever sida vid sida och är måna om sina rättigheter. Just för att de flesta samhällen i dag är mångkulturella anser vi det väsentligt att beakta att identitetsprocesserna i sig, samt en känsla av osäkerhet eller hot mot gruppidentiteten, har betydelse för (språk) gruppernas attityder och relationer till varandra. Vi har därför presenterat en bit av den forskningen också.

Slutligen hoppas vi att detta kapitel ska visa hur mångbottnat identitetsbegreppet är och hur svårfångad identiteten är som fenomen. En människas identitet beror i hög grad på andras bekräftelse och acceptans, och den uttrycks, fastställs och förändras i den sociala interaktionen. Det utesluter ändå inte individens aktiva roll i identitetsförhandlingarna eller en relativt stabil självuppfattning. En individs identitet kan aldrig fastställas slutgiltigt: dels pågår identitetsförhandlingarna ständigt, dels är olika delar av individens sammantagna identitet i olika hög grad framträdande och viktiga i olika situationer såväl som under olika skeden av livet. Exakt vad tvåspråkigheten betyder för en individs identitet eller hur gärna eller ogärna, bra eller dåligt, eller med vem personen i fråga använder det ena av eller båda språken beror sålunda på vem som frågar (eller iakttar) vem samt när och var frågan ställs (eller bedömningen sker). Därför är också den offentliga debatten om tvåspråkighet en oskiljaktig del av de interaktionsprocesser där människor aktivt försöker påverka förhållandet mellan språk och identitet och därmed både sina egna och andras språkliga identiteter.

LITTERATUR

- Barlow, F. K., W. L. Louis & D. J. Terry 2010: Minority report: Social identity, cognitions of rejection and intergroup anxiety predicting prejudice from one racially marginalized group towards another. *European Journal of Social Psychology* 40. S. 805–818.
- Branscombe, N. R., M. T. Schmitt & R. D. Harvey 1999: Perceiving pervasive discrimination among African Americans. Implications for group identification and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology* 77. S. 135–149.
- Dovidio, J. F., S. L. Gaertner & T. Saguy 2007: Another view of “we”. Majority and minority group perspective on a common ingroup identity. In: W. Stroebe & M. Hewstone (eds.), *European review of social psychology* 18. S. 296–330. Chichester: John Wiley & Sons.
- Henning-Lindblom, A. & K. Liebkind 2007: Objective ethnolinguistic vitality and identity among Swedish-speaking youth. *International Journal of the sociology of language* 187/188. S. 161–183.
- Henning-Lindblom, A. 2012: *Vem är jag, vem är vi, vem är vem i vårt land? Kontextens betydelse för gruppidentifikation och stereotypier bland svensk- och finskspråkiga i Finland och Sverige*. SSKH Skrifter 34. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- Jasinskaja-Lahti, I., K. Liebkind & E. Solheim 2009: To identify or not to identify? National disidentification as an alternative reaction to perceived ethnic discrimination. *Applied Psychology. An International Review* 58. S. 105–128.
- Jasinskaja-Lahti, I., K. Liebkind, G. Horenczyk & P. Schmitz 2003: The interactive nature of acculturation. Perceived discrimination, acculturation attitudes and stress among young ethnic repatriates in Finland, Israel and Germany. *International Journal of Intercultural Relations* 27. S. 79–97.
- Liebkind, K. 1984: *Minority identity and identification processes. A social psychological study. Maintenance and reconstruction of ethnolinguistic identity in multiple group allegiance*. Commentationes Scientiarum Socialium 22. Helsingfors: Societas Scientiarum Fennica.
- Liebkind, K. 1992: Ethnic identity – Challenging the boundaries of social psychology. I: G. M. Breakwell (ed.), *The social psychology of identity and the self-concept*. London: Academic Press. S. 147–185.
- Liebkind, K. 2010: Social Psychology. I: J. A. Fishman & O. Garcia (eds.), *Handbook of Language and Ethnic Identity. Disciplinary and regional perspectives*. Oxford: University Press. S. 18–31.
- Liebkind K., A. Henning-Lindblom & E. Solheim 2006: Ingroup favouritism and outgroup derogation among Swedish-speaking Finns. *Nordic Psychology* 58:3. S. 262–278.
- Liebkind, K., A. Henning-Lindblom & E. Solheim 2008: Group Size, Group Status and Trait Valence as Determinants of Intergroup Bias.

- Stereotyping in Finland and Sweden. *European Journal of Social Psychology* 38. S. 637–651.
- Miller, K. P., M. B. Brewer & N. L. Arbuckle 2009: Social identity complexity. Its correlates and antecedents. *Group Processes and Intergroup Relations* 12. S. 79–94.
- Moscovici, S. & G. Paicheler 1978: Social comparison and social recognition. Two complementary processes of identification. I: H. Tajfel (ed.), *Differentiations between social groups. The social psychology of intergroup relations*. European Monographs in Social Psychology 14. London: Academic Press. S. 251–266.
- Padilla, A. M. & G. N. Borsato 2010: Psychology. I: J. A. Fishman & O. Garcia (eds.), *Handbook of Language and Ethnic Identity. Disciplinary and regional perspectives*. Oxford: University Press. S. 5–17.
- Reicher, S. 2004: The context of social identity. Domination, resistance, and change. *Political Psychology* 25. S. 921–945.
- Shelton, J. N., J. A. Richeson & J. D. Vorauer 2006: Threatened identities and interethnic interactions. *European Review of Social Psychology* 17. S. 321–358.
- Simon, B. 2004: *Identity in modern society. A social psychological perspective*. Oxford: Blackwell.
- Tajfel, H. & J. Turner 1986: The social identity theory of intergroup behavior. I: S. Worchel & W. G. Austin (eds.), *Psychology of intergroup relations*. Chicago: Nelson Hall. S. 7–24.
- Turner, J. C. 1999: Some current issues in research on social identity and self-categorization theories. I: N. Ellemers, R. Spears & B. Doosje (eds.), *Social identity*. Oxford: Blackwell. S. 6–34.
- Verkuyten, M. 2005: *The social psychology of ethnic identity*. European Monographs in Social Psychology. New York: Psychology Press.
- Yagmur, K. & M. Ehala 2011: Introduction. Tradition and innovation in the ethnolinguistic vitality theory. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 32:2. S. 101–110.

NOTER

1. T.ex. Turner 1999.
2. Liebkind 1992.
3. Verkuyten 2005.
4. Liebkind 1992.
5. Verkuyten 2005.
6. Någon absolut objektiv beskrivning av en individs identitet finns inte, eftersom uppfattningarna om en person varierar beroende på vem man frågar.
7. Liebkind 1992.
8. Liebkind 1992.

9. T.ex. Liebkind 2010.
10. Se t.ex. Padilla & Borsato 2010.
11. Liebkind 1992. Tvåspråkighet enligt ursprungskriteriet betyder att man har föräldrar som representerar olika språk. Om olika kriterier för tvåspråkighet, se kapitel 12 i denna volym.
12. Verkuyten 2005.
13. Verkuyten 2005.
14. Om äktenskap över språkgränsen, se kapitel 11 i denna volym.
15. Verkuyten 2005.
16. *Dual identity model*, se t.ex. Dovidio, Gaertner & Saguy 2007.
17. Se t.ex. Miller, Brewer & Arbuckle 2009.
18. Se t.ex. Jasinskaja-Lahti, Liebkind, Horenczyk & Schmitz 2003.
19. Henning-Lindblom & Liebkind 2007.
20. Liebkind, Henning-Lindblom & Solheim 2006.
21. Simon 2004; Verkuyten 2005.
22. Reicher 2004; Simon 2004.
23. Se t.ex. Branscombe, Schmitt & Harvey 1999.
24. Se t.ex. Jasinskaja-Lahti, Liebkind & Solheim 2009.
25. Barlow, Louis & Terry 2010; Shelton, Richeson & Vorauer 2006.
26. Se t.ex. Tajfel & Turner 1986.
27. Eng. *ingroup bias/intergroup bias*, se t.ex. Tajfel & Turner 1986.
28. Moscovici & Paicheler 1978; Liebkind 1984.
29. Moscovici & Paicheler 1978.
30. Liebkind 1992.
31. Liebkind, Henning-Lindblom & Solheim 2008.
32. Se t.ex. Yagmur & Ehala 2011.
33. Om språkbyte och språkförlust, se även kapitel 12 i denna volym.
34. I studien frågades om respondenternas språkbruk med föräldrar och syskon, med vänner, språk i samband med fritidsaktiviteter och på raster i skolan samt mediespråk.
35. Se kapitel 12 i denna volym om bedömning av språkfärdighet ur olika perspektiv.